

Långemåla kyrkogård

Långemåla församling, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2005

Cecilia Ring
Kyrkoantikvariska rapporter 2005, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
Växjö stift – en kort historik	5
LÅNGEMÅLA KYRKOÅRD	
Kyrkomiljön	8
Kyrkan	8
Kyrkogårdens historik	8
Beskrivning av kyrkogården idag	10
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	13
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOÅRDEN I DESS HELHET	23
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentarisk. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden av kyrkan. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för värden av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövärden.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/ begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödsystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö och Linköpings stift, samt länsstyrelserna och läns museerna i Kronobergs, Jönköpings, Östergötlands och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Liselotte Jumme och Cecilia Ring vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Länge begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravningsbredvid varandra. Fram till 1960-talet fanns bruket av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland (dessutom troligen delar av nuvarande Kanada). Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydsandinavisk påverkan. Stiftetsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt

och när Uppsala, genom en påvlig skrivelse år 1164, blev ärkebiskopssäte bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet tillskapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Varendsdelen utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Uppgifterna kring vilka områden som omfattades av den nyinrättade biskopsstolen i Växjö är dock inte entydiga då Växjöstiftets avgränsning mot Linköping relativt omgående blev föremål för en segdragen konflikt främst rörande de båda landen "Finnveden och Njudung" vilka tillsammans med virdarnas land "Varend" kom att utgöra en särskild lagsaga, den s.k. Tiohäradslagsaga. Tiohäradslagens kyrkobalk utgör en viktig källa till kunskap om samhällsförhållanden under de första kristna århundradena och var den gällande kyrkolagen i Växjö stift och angränsande delar av Linköpings stift långt fram i tiden. Kyrkobalken föreskrev de rättigheter och skyldigheter som gällde beträffande uppförande av kyrka och anskaffande av inventarier härtill samt tillsättning av präst och ansvaret för dennes ekonomiska bärning. Lagstiftningen innefattade också bestämmelser om biskopen och dennes uppgifter. Till dessa hörde framförallt vigning av präster och kyrkor men också ansvaret för läran samt utövandet av såväl administrativ som juridisk myndighet liksom ekonomisk förvaltning.

Företrädarna för det nyinrättade Växjöstiftet torde ha hävdad att biskopsdömet borde sammanfalla med lagsagan. Från Linköpings stift sökte man uppenbarligen inskränka den nya stiftsbildningen till att endast omfatta Varend. Frågan kring stiftets utbredning kom slutligen att fastslås genom den påvliga legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248 genom vilken Finnveden och Njudung tilldelades Linköpingsstift medan Växjöbiskopen fick nöja sig med Varend. Därigenom kom Växjöstiftet att bli det i särklass minsta stiftet i den svenska kyrkoprovinsen med endast omkring 60 socknar. För stiftsledningen i Växjö innebar stiftets begränsade omfattning en motsvarande begränsning av ekonomiska resurser och inflytande.

Ungefär ett århundrade efter Växjöstiftets bildande konstituerades domkapitlet som i stiftsstyrelsen har varit rådgivande och ställföreträdande. Domkapitlets uppgift var främst att svara för gudstjänst och undervisning i domkyrkan.

År 1555, i samband med att Kalmar ordinarie dömme bildades, överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden utgjordes då av Västbo, Östbo och Sunnerbo härader och hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift.

När Jönköpings och Kalmars ordinarie dömme upphörde 1568 återgick man praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

Denna indelning av stiftet bevarades fram till 1900-talets början då en väsentlig förändring av den yttre ramen kom till stånd och Kalmar stift bildat 1603, slogs samman med Växjö stift. Beslut i frågan fattades vid 1903 års riksdag. En sammanslagning skulle äga rum i samband

med nästa biskopsvakans i något av de två stiften. Detta realiserades sedan biskop Tottie i Kalmar avlidit varefter sammanslagningen ägde rum den 1 augusti 1915. Kalmar stift omfattades då av Handbörds, Stranda, Norra och Södra Möre härader samt Öland.

Av svenska kyrkans tretton stift kommer Växjö på femte plats såväl med avseende på areal som på folkmängd. Växjö stift omfattar sedan 1915 större delen av Småland samt Öland. De delar som ej innefattas av stiftet är Aspelands, Sevede och Tjust härader i norra delen av Kalmar län samt Södra och Norra Vedbo härader i nordöstra delen av Jönköpings län, som alla ingår i Linköpings stift, samt Mo härad i nordvästra Jönköpings län vilket är en del av Skara stift. Växjö stift är indelat i sexton kontrakt nämligen Kinnevald, Allbo, Sunnerbo, Konga, Vidinge, Tvetå, Vista, Östbo, Västbo, Västra Njudung, Östra Njudung, Norra Möre, Södra Möre, Stranda och Handbörd, Ölands norra samt Ölands södra kontrakt.

Att kontrakten i officiella sammanhang ofta nämns i just denna ordning speglar stiftets utveckling med utgångspunkt från det gamla Värendsstiftet kompletterat med Kalmar stift.

Vid millenniumskiftet blev Svenska kyrkan ett eget trossamfund och statskyrkan i Sverige upphörde. Växjö stift har arbetat med den kyrkliga indelningen och strukturförändringar pågår där församlingar slås samman, eller delas. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner.

Växjö stift omfattar cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

LÅNGEMÅLA KYRKOGRÅRD

Fastighetsbeteckning: Långemåla 17:1 och 2:39, Långemåla socken, Högsby kommun, Handbörds härad, Kalmar län, Småland.

Befolkningstal: 1785: 1300 inv, 1805: 1384 inv, 1822: 2400 inv, 1865: 2035 inv, 1910: ca 1900 inv, 1957:1516 inv, 1984: 1000 inv, 2004: 739 inv

Kyrkomiljön

Långemåla kyrka ligger fritt och vackert beläget på en höjd. Centralt beläget på åschrönet invid kyrkan, ligger järnåldersgravfältet "Evigheten", som består av omkring 85 fornlämningar och är det största i hela Högsbyområdet. Öster om kyrkan formerar sig, de till kyrkan hörande, byggnaderna på en rad. Närmast kyrkan ligger de tidigare kyrkstallarna. Öster om stallarna ligger församlingshemmet ritat av arkitekt Gunnar Lené och invigt 1940. Ytterligare en bit öster ut ligger skolan uppförd 1863, denna inrymde även bostad för läraren. Byggnaden används fortfarande av skolan. 1940 uppfördes även ett mindre bårhus på kyrkogården strax norr om tornet.

Kyrkan

Dagens stenkyrka föregicks av en träkyrka troligtvis byggd på 1600-talet och den äldsta kända byggnaden på platsen för Långemåla samhälle. Träkyrkan såldes i samband med uppförandet av dagens kyrka och återuppfördes som mangårdsbyggnad på Brusemåla.

Långt innan samhället hade börjat växa fram stod dagens stenkyrka färdig, i nyklassicistisk stil, helt i tidens anda år 1832. Kyrkan ritades av arkitekten Samuel Enander och uppfördes av byggmästaren S. Nilsson. Kyrkan har en rektangulär planform med runt absidial sakristia i öster och kvadratisk torn i väster krönt med en kvadratisk trälanternin med förgyllt kors. Fasaden är spritputsad med släta putsade omfattningar och sockel. 1940 försågs kyrkan med källare, centralvärme installerades och de vedeldade kaminerna togs bort. I kyrkan finns fragment av ett medeltida altarskåp.

Kyrkogårdens historik

Under 1500-talet får det område som ska bli Långemåla socken ett träkapell. År 1732 bildar man annexförsamling till Högsby församling och år 1869 blev man egen församling. Vid den tiden hade träkapellet ersatts av en kyrkobyggnad i nyklassicistisk stil. Långemåla kyrkogård anordnades i samband med att den första kyrkan uppfördes på platsen. När man fick rätt att begrava på egen kyrkogård är inte känt men år 1714 har man tillåtelsen. Hur kyrkogården gestaltade sig då vet vi mycket lite om men den bör ha varit mycket mindre än den är idag. Kyrkan och kyrkogården låg då i nuvarande kyrkogårdens sydvästra del kvarter G och H.

Det finns en ritning av Pehr Frigelius från 1750 där den gamla kyrkan återgetts för första gången. Kyrkogården omringades vid avbildandet av en gårdsgård och det fanns en stiglucka av trä i den västra delen.

Vidare finns en ritning av Nils Isak Löfgren från 1821 som är mer detaljerad. Utsträckningen och materialet var det samma som på Frigelius ritning, med trästaket och stiglucka i väster. Öster om kyrkan utanför kyrkogårdsmureringen fanns en klockstapel uppförd. Klockorna i stapeln var gjutna av Gerhard Meyer 1736. På kyrkogården kan man se små gravhus av trä avbildade. På ritningen syns också på kyrkans södra sida, vad som tolkats som, trekantiga trävårdar. I den östra delen av kyrkogården innanför staketet fanns ett stort träd. Kyrkogården utvidgades i samband med nuvarande kyrkans uppförande, omkring 1830 åt nordost.

Bårhuset byggdes på 1940-talet och var ritat av Nils Kårbo, Oskarshamn. Domkapitlet i Växjö avstyrkte ritningarna två gånger på grund av utformningen men 1949 godkändes de.

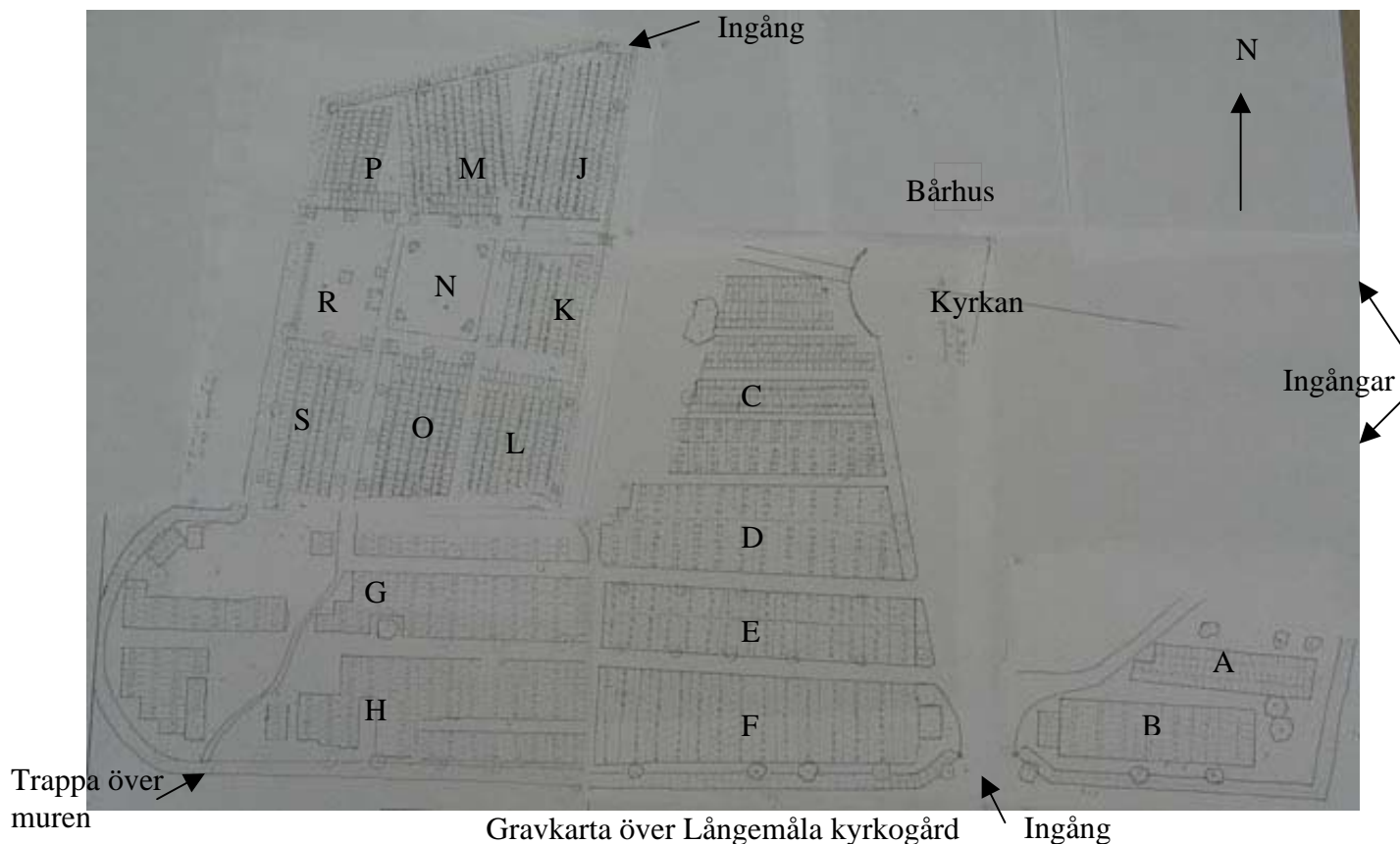
Samma år, 1949 gjordes en enkätundersökning på initiativ av Växjö stift. Församlingarna fick svara på några få frågor om sina kyrkogårdar. Svaren från Långemåla församling berättar något om hur kyrkogården då var planerad. Kyrkoherden Alf Hansson beskriver i sina svar att kyrkogården var planterad med träd, björkar, och häckar. Vidare att både enskilda gravar och allmänna gravar fanns på kyrkogården. Gravplatser samlade för bysamfällighet fanns inte och hade aldrig funnits i Långemåla. Vissa gravplatser hade gravkullar av rektangulär typ, andra hade gravplanen utslätad med sand. Man hade regler för gravvårdarnas höjd men vilka har han inte angivit. Några hållar fanns inte vid denna tid och gravvårdarnas material var granit. När det gäller inskriptioner på gravstenar berättar Hansson att de oftast anger information om den avlidnes födelse- och dödsår samt att gårdsnamn sällan förekommer. Bibelord finns dock emellanåt, framförallt på äldre stenar.

På ett fotografi som troligen är från slutet av 1940-talet, taget från sydväst mot vapenhuset styrks Hanssons beskrivning av kyrkogården. På bilden syns gravplatserna omgärdade av små låga häckar och grusade gravplatser. Mellan gravraderna fanns gångar belagda med jord eller grus.

1949 köpte församlingen Långemåla 2:7 av Wincent Lamber för 6510 kronor och på 1950-talet utvidgades kyrkogården med en helt ny del mot väster. Ritningarna gjordes av arkitekt Arne Delborn, Kalmar. Möjligen var det i samband med utvidgningen av kyrkogården som grusgångar och grusgravar såddes igen och omgärdningar kring gravplatser togs bort även på den äldre delen. I så fall är det förändringar från 1950-talet och ett par decennier framåt som skapat den kyrkogård vi ser idag. Ett flygfotografi troligen taget på 1960- eller 70-talet visar kyrkogården från nordväst. Vid den här tiden var större delen av kyrkogården besådd med gräs och det går inte att urskilja några grusade gravplatser.

År 1986 ansökte församlingen om att flytta ett järnkors från 1860-talet till Hornsö skola. Korset minner om en olycka vid Hornsö bruk där tre personer omkom. Korset står idag uppställt i utkanten av minneslunden.

1996 fick församlingen tillstånd att anlägga en minneslund inom befintlig kyrkogård. Den ritades av trädgårdsarkitekt Harry Kolsby, Kalmar.

Gravkarta över Långemåla kyrkogård

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Kyrkogården ligger söder och väster om kyrkan och omgärdas av en kallmurad vallmur av natursten och en trädkrans. Från kyrkan lutar terrängen mot söder och väster och precis söder om kyrkan är en öppen yta med gamla, mycket stora, ekar. Kvarter A och B finns i sydöst medan kvarter C-H samt K, L, N, O, R och S ligger väster och sydväst om kyrkan och J, M och P ligger något nordväst om kyrkan. Kvarter J-S är den nya delen som tillkom på 1950-talet. På norra och östra sidan av kyrkan finns inga gravplatser. I alla kvarter är gravvårdarna ordnade i raderna i gräsmatta. I vissa kvarter står gravvårdarna mot en rygghäck. I väster är det nivåskillnader som på den nyare delen löses med trappor. På den nyare delen finns även minneslund och urlund. Bårhuset finns strax nordväst om vapenhuset.

Omgärdning

Kyrkogården omgärdas i alla väderstreck av en kallmurad vallmur av natursten. På insidan av muren är en jordvall.

Ingången från parkeringen i öster (KI Långemåla kyrkog 131)

Omgärdning i form av kallmurad vallmur av natursten (KI Långemåla kyrkog 132)

Ingångar

I öster: Två ingångar. Den längst i nordost leder in till en gång norr om kyrkans långhusvägg. Smidesgrindar fästa på stolpar av granit. Ytterligare en ingång finns söder om kyrkan.

Svartmålad järngrind mellan grindstolpar av granit.

I söder: Även i söder finns två ingångar. En dubbel gjutjärnsgrind på formhuggna granitstolpar finns mitt för ingången på långhusets södra sida. Detta är huvudingången till kyrkogården. Längst i väster leder en enkel trappa in över kyrkogårdsmuren. Huvudgrinden samt även de två grindarna i öster skall enligt uppgift vara gjorda av en smed från Värlebo.

I norr: En enkel järngrind mellan granitstolpar.

Huvudingången i söder (KI Långemåla kyrkog 133)

En enkel trappa leder in på kyrkogården i sydväst (KI Långemåla kyrkog 134)

Vegetation

Trädkrans: En trädkrans av ek i söder och öster.

Övrigt: På kyrkans södra sida är en öppen gräsyta där det växer ett antal stora ekar. Vidare så finns det ett antal björkar planterade inne på kyrkogården. Norr om kyrkan finns en gräsyta på vilken det växer ett antal tallar.

Se vidare i de enskilda kvartersbeskrivningarna.

Gångsystem

Gångarna löper från ingångarna fram till de olika kvarteren. Även mellan kvarteren finns gångar. Gångarna är belagda med grus. Från trappan, över muren i kyrkogårdens sydöstra hörn, löper en gång av kalkstensplattor genom kvarter G och H.

Gravvårdstyper

På kyrkogården finns varierade gravvårdstyper från främst 1900-talet, men också ett antal äldre gravvårdar. Utmärkande är de tidstypiska höga gravvårdarna av svart granit från slutet av 1800-talet och tidigt 1900-tal. Fler i antal är dock gravvårdar från 1950-talet och framåt, vilka vanligen är lägre. Många gravvårdar bär klassicerande formdrag. Det kan innebära att själva vården fått en form som efterliknar antikens stildrag med kolonner, lagerkransar och dylikt i motivet. De vanligaste materialen är svart och grå granit, men även röd förekommer. Ett antal vårdar är av marmor och i de nyare kvarteren finns två kors av koppar samt ett kors av trä. Ett fåtal gravplatser är fortfarande belagda med grus och en gravplats omgärdas av ett smidesstaket och ytterligare en av en låg häck av buxbom.

Minneslund

Minneslundan invigdes 1996 och ligger centralt i den del som tillkom på 1950-talet och benämns kvarter N. Lundan utgörs av en rektangulär gräsmatta och den omges av en häck av spirea med en öppning mot i öster. Mitt på den västra sidan står en huggen grå granitsten med texten "minneslund". Runt om stenen är en liten planteringsyta.

Minneslundan i ena hörnet syns minneskorsen över de tre personer som dog i en olycka vid Hornsö bruk på 1860-talet (KI Långemåla kyrkog 108)

Granitstenen med inskriptionen "Minneslund" i minneslundan (KI Långemåla kyrkog 110)

Byggnader

Bårhuset ligger i norr och uppfördes på 1940-talet efter ritningar av Nils Kårbo, Oskarshamn. Det har spritputsade fasader avfärgade i vitt samt sadeltak lagt med koppar. Ingång finns i söder och i väster finns tre fönsteröppningar.

De gamla kyrkstallarna ligger strax utanför den östra kyrkogårdsmuren. Numera är de omgjorda och används som förråd och för förvaring av maskiner..

Övrigt

Vid inventeringstillfället påträffades en gravvård av gjutjärn liggande i vallen bland de andra vårdarna som tagits ur bruk. Enligt överenskommelse flyttades gjutjärnskorset inomhus och placerades antingen i förrådet eller i församlingshemmet.

Kapellet i norra delen av kyrkogården (IMG_0968)

Vårdar tagna ur bruk förvaras längs muren i norr (KI Långemåla kyrkog 137)

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning Kvarter A och B

Allmän karaktär

Kvarter A och B ligger i den sydöstra delen utav kyrkogården. Kvarteren rymmer 47 respektive 61 gravplatser. Det faktiska antalet gravvårdar är mycket färre och flertalet gravvårdar har sannolikt på grund av ålder tagits bort. I kvarter A finns idag endast 15 och i kvarter B 10 gravvårdar. Kvarteren omgärdas i öster och söder av kyrkogårdsmuren. I väster finns en grusgång och i norr avgränsas området delvis av en grusgång samt gräsmatta. Vårdarna är vända mot norr och söder. Kvarter A består endast av två rader gravplatser där gravvårdarna är ryggställda med en häck av cotoneaster. I kvarter B finns gravvårdar längs kyrkogårdsmuren i söder och ytterligare en rad med ett fåtal vårdar. Hela området är idag insått med gräs. Inne på området växer två stora ekar.

Kvarter A, närmast, och B från nordöst (KI Långemåla kyrkog 002)

Höga stående gravvårdar längs muren i söder, kvarter B (KI Långemåla kyrkog 007)

Gravvårdstyper

Intrycket av området är att de fåtal vårdar som finns kvar ger en provkarta på 1900-talets gravvårdar. De flesta är stående vårdar men här finns även enstaka liggande vårdar. Det dominerande materialet är svart granit men även grå och röd förekommer. Ett par vårdar av natursten finns också. I kvarter A dominerar låga rektangulära vårdar medan flertalet i kvarter B är höga stående vårdar. Mest iögonfallande är en familjegravvård över Karl-Emil Karlsson

i form av en kraftig trädstam, i kvarter B. De äldsta vårdarna i kvarteren är från 1906, i kvarter A, respektive 1902 i kvarter B. I kvarter A anges den dödes yrkestitel på hälften av vårdarna medan det i kvarter B inte uppges på någon vård. De titlar som finns i kvarter A är; kyrkvärden, byggmästaren, godsägaren, lantbrukaren och friherrinnan. På hälften av vårdarna nämns den dödes hemort.

Klassicistiska vårdar i Kvarter A. Tidstypiska för perioden 1930-40-tal (KI Långemåla kyrkog 005)

Karl-Emil Karlssons familjegrav Kvarter B (KI Långemåla kyrkog 009)

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter A och B är små kvarter som sannolikt anlades som köpegravskvarter i början av 1900-talet. Kvarteren har brukats kontinuerligt sedan dess vilket ger en blandning där gammalt och nytt möts. En del vårdar har plockats bort och flera gravplaster är tomma. Längs vallmuren i söder står en rad vårdar från första hälften av 1900-talet. Dessa bör långsiktigt bevaras som en länk till kyrkogårdens historia.

Kvarter C, D, E och F

Allmän karaktär

Kvarter C-F ligger i väster och sydväst om kyrkan. I söder avgränsas kvarteren av kyrkogårdsmuren i öster av en grusgång och i norr av en gång av kalksten och grus. I väster utgörs gränsen delvis av den mur som uppfördes i och med att den nyare delen tillkom på 1950-talet samt av gräsmatta och grusgångar mot kvarter G och H. Grusade gångar löper mellan de olika kvarteren. Gravvårdarna är placerade i ryggställda rader med häckar av häggmispel emellan. Björkar är planterade längs grusgångarna och inne på området växer även ekar. En grav är fortfarande grusbelagd i övrigt är hela området insätt med gräs. Vårdarna är vända mot, öster, väster, norr och söder.

Översikt över kvarter C från nordost (KI Långemåla kyrkog 015)

Linjegravvårdar i kvarter C (KI Långemåla kyrkog 017)

Stadsbud Ernst Johanssons, från Borgholm, familjegrav. Tidstypiskt 1930-tal. Kvarter C (KI Långemåla kyrkog 022)

Översikt över kvarter D från sydväst (KI Långemåla kyrkog 027)

Gravvårdstyper

Majoriteten av gravvårdarna är stående men i kvarter finns också flera liggande vårdar. Bland gravvårdarna finns dels höga stående gravvårdar från tidigt 1900-tal och dels låga rektangulära gravvårdar från 1930-talet och framåt. En del av dessa har försetts med klassicistiska stildrag. Den äldsta gravvården i de fyra kvarteren återfinns i kvarter F och är från 1891. I kvarter C är den äldsta gravvården från 1903, i D från 1895 och i E från 1916. I kvarter C finns det spridda rester efter vad som kan vara ett linjegravssystem från 1930-talet. Dominerar gör vårdar från 1930-talet samt 80- och 90-talet. Materialet är företrädesvis svart granit men även grå och röd granit förekommer. Det finns en korsformad vård i marmor och i kvarter F finns en numera skadad marmorplatta med en sockel av natursten. En gravplats är fortfarande belagd med grus och omgärdad av ett staket av smide. På ungefär hälften av gravvårdarna anges den dödes yrkestitel. De vanligast är yrkestitlarna hemmansägaren och lantbrukaren. Därutöver förekommer stationsinspektören, smedmästaren, skräddarmästaren, prosten, kyrkvärden, kronjägaren, stadsbudet, murarmästaren, byggmästaren, handlaren, soldaten och banmästaren. På majoriteten av gravvårdarna anges den dödes hemort.

Hemmansägare P.M Petterssons familjegrav från 1914 i kvarter D (KI Långemåla kyrkog 033)

Klassicistisk vård i kvarter D från 1900-talets början (KI Långemåla kyrkog 034)

Översikt övar kvarter E från väster (KI Långemåla kyrkog 042)

Kyrkvården C.A Löfgrens familjegrav i kvarter E rest 1926 (KI Långemåla kyrkog 037)

Kulturhistorisk bedömning

I kvarteren finns både mer påkostade familjegravvårdar från slutet av 1800-och början av 1900-talen men också enkla linjegravar från 1930-talet, i kvarter C. Kvarteren har brukats kontinuerligt sedan slutet av 1800-talet och äldre vårdar har plockats bort och nya har tillkommit vilket ger en blandning där gammalt och nytt möts. De äldre kvarvarande gravvårdarna från slutet av 1800-talet och 1900-talets första decennier, vårdarna med bevarat staket samt linjegravvårdarna berättar kvarterets historia. Spåren i form av de äldre gravvårdarna, och den ännu grusbelagda gravplatsen med smidesstaket bör bevaras. Smidesstaketet ska föras in på församlingens inventarieförteckning.

Översikt över kvarter F från söder (KI Långemåla kyrkog 046)

Svart blankpolerad vård med urna i kvarter F. Lantbrukare Karl Johanssons, från Källtorp, familjegrav. Tidigt 1900-tal (KI Långemåla kyrkog 048)

Gravplats omgärdad med smidesstaket i kvarter F. Familjegrav från tidigt 1900-tal (KI Långemåla kyrkog 049)

Mindre familjevård i kvarter F (KI Långemåla kyrkog 049)

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning Kvarter G och H

Allmän karaktär

Kvarter G och H ligger i den sydvästra delen av kyrkogården. I söder och väster avgränsas kvarteren av kyrkogårdsmuren, i öster av en grusgång och i norr avgränsas en tujahäck mot den nyare delen tillkommen på 1950-talet. Tvärs igenom området, från trappan i sydväst, går en gång av kalkstensplattor. En grusad gång delar kvarter G liksom ytterligare en grusgång delar kvarter H i två delar. I östra samt norra delen av området är gravvårdarna placerade i rader med rygghäckar av cotoneaster emellan. Björkar är planterade längs grusgångarna. En grav är fortfarande grusbelagd i övrigt är hela området insått med gräs. Vårdarna är vända mot öster, väster, norr och söder.

Översikt över kvarter G från nordost (KI Långemåla kyrkog 061)

Översikt över kvarter H från väster (KI Långemåla kyrkog 073)

Gravvårdstyper

Bilden av gravvårdarna skildras av en stor variation av gravvårdar. Flertalet vårdar är låga, rektangulära men här finns, framförallt längst i väster och längs kyrkogårdsmuren i söder, höga, stående vårdar. Flera av vårdarna är korsformade. På en av de höga stående vårdarna finns en gjutjärnsplatta med den dödes porträtt infällt. Bilden föreställer häradshövdingen A. A. Andersson. Det dominerande materialet är svart och grå granit men även röd förekommer. En korsformad vård är av marmor och en är en natursten. Den äldsta gravplaten från 1818, kvarter H, omgärdas av en låg häck av buxbom och innanför på den grusade ytan finns tre kullar av murgröna. Vården är rest över "Landtmannen" N. Engström. I området finns ytterligare sex vårdar från 1800-talet. I övrigt dominerar vårdar från 1940-talet samt 80-talet och framåt. På ungefär hälften av gravvårdarna finns den dödes yrkestitel angiven, vanligast är hemmansägaren och lantbrukaren. I övrigt är det titlar som; handlaren, kyrkvården, kyrkvaktmästaren, kamreren, trädgårdsmästaren, banvakten, nämndemannen, häradshövdingen, mjölnaren och soldaten. På omkring hälften av vårdarna anges den dödes hemort.

Kors samt liggande vårdar i marmor (KI Långemåla kyrkog 064)

Granitvård med infällt porträtt i gjutjärn rest över häradshövding A.A. Engström, 1931 (KI Långemåla kyrkog 081)

Övrigt

Den tidigare kyrkan skall enligt uppgift ha legat på denna del av kyrkogården och i det nordvästra hörnet av kvarter G kan man ana den gamla kyrkogårdens utsträckning.

Kulturhistorisk bedömning

I kvarteren fanns redan när den tidigare kyrkans stod på platsen påkostade familjegravar. Det vittnar till exempel "lantmannen" N. Engströms familjegrav bland annat om. Kvarteret har sedan brukats under hela 1900-talet och äldre gravplatser har utgått och ersatts av nya begravingar vilket skapat en stor variation av gravvårdar. Grusgraven vilken omgärdas av en låg buxbomshäck samt de övriga vårdarna från 1800-talet, som finns kvar i området utgör en viktig länk till kyrkogårdens historia och bör därför långsiktigt bevaras på plats.

Kyrkogårdens äldsta gravvård, 1818, över "Lantmannen" N. Engström (KI Långemåla kyrkog 084)

Gravvård, till höger, rest 1899 över f d soldaten A.A. Sabel och hans maka (KI Långemåla kyrkog 074)

Kvarter J-P, R och S

Allmän karaktär

Översikt över kvarter M från sydost. Notera de små enkla linjegravvårdarna (KI Långemåla kyrkog 086)

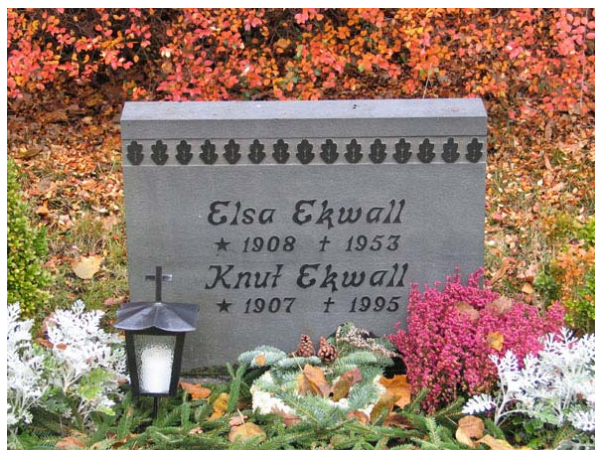
En av de första gravvårdarna på nya delen, kvarter M, rest 1954 (KI Långemåla kyrkog 087)

Kvarter J-P, R och S tillkom i och med utvidgningen i början av 1950-talet och ligger väster om kyrkan. En nivåskillnad finns mellan den gamla och den nya delen, där den nya delen ligger lägre än den gamla, detta löses genom en trappa. Kvarteren omgärdas i väster och norr av vallmuren som finns runt om hela kyrkogården. I öster är den gamla kyrkogårdsmuren

bevuxen med berberis och i söder avgränsas den nya delen av häckar av tuja. Grusbelagda gångar avgränsar också de olika kvarteren. Kvarteren inramas av tujahäckar och längsgångarna är det lindträd planterade. Samtliga gravvårdar är placerade i rader och flertalet är vända mot öster eller väster. Cotoneaster eller buxbom har använts som rygghäckar. De flesta platser är planerade för kistgravar men här finns även ett urngravskvarter, kvarter R och en minneslund, kvarter N. Den äldsta gravvården i området är en linjegravvård från 1954, kvarter M. Kvarter M, K, L samt R togs i bruk under 1950-talet. Sedan påbörjades kvarter O på 60-talet följt av kvarter P och S på 70-talet och därefter på 80-talet kvarter M. Minneslund, kvarter N, invigdes 1997.

Översikt över kvarter L, O och S från nordost (KI Långemåla kyrkog 097)

Tidstypisk vård i kvarter K (KI Långemåla kyrkog 094)

Marmorkors från 1966 i kvarter O rest över köpman Hjalmar Svensson och hans maka (KI Långemåla kyrkog 115)

Modern vård i grå granit med kors av koppar i kvarter P. Rest 1978 (KI Långemåla kyrkog 117)

Gravvårdstyper

Majoriteten av gravvårdarna är låga och stående. Flertalet är rektangulära till formen. I urngravskvarteret, kvarter R, är alla stenar utom en liggande. Majoriteten av gravvårdarna är av grå granit men även svart och röd förekommer. Ungefär fem vårdar är också av marmor. Två vårdar är utformade som kors och tillverkade i koppar på socklar av granit. I kvarter M

finns en trävård i form av ett kors. På ungefär hälften av alla vårdar anges den dödes hemort. Den dödes yrkestitel är sällan angiven på gravvården. Titlar som dock finns är; diakonissan, köpmannen, lantbrukaren, köpmannen, fabrikören, ingenjören, och hemmansägaren.

Övrigt

I ena hörnet av minneslunden står ett gjutjärnskors, ej på ursprunglig plats, till minne över de tre män som omkom vid en olycka när en masugn exploderade vid Hornsö bruk.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteren omfattar det område som anlades som kyrkogård på 1950-talet. Den form anläggningen då fick är bevarad. De viktigaste karaktärsskapande dragen är det regelbundna gångsystemet, de noga avgränsade gravkvarteren, växtligheten i form av tujahäckar, lindträd och rygghäckar av cotoneaster och buxbom samt de genomgående låga gravvårdarna. I det fortsatta bruket av kyrkogården är det viktigt att värna dessa karaktärsdrag. De tidigaste gravvårdarna i området är linjegravvårdarna. De berättar om en tidigare vanlig gravform och bär socialhistoriska värden.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅDEN I DESS HELHET

Långemåla kyrkogård och kyrka är placerade på en höjd i västra delen av samhället. Precis utanför kyrkogårdsmuren i norr finns Högsby kommuns största gravfält från järnåldern kallat "Evigheten". Kyrkogården är omgiven av bebyggelse som traditionellt hör till kyrkan. I närmiljön finns bårhuset, skolan och kyrkstallar.

På kyrkogård har människor begravts sedan 1500-talet men inga synliga spår är bevarade från den tiden. Kyrkogården präglas av de stora förändringar som gjorts under 1900-talets sista decennier. En vandring över kyrkogården berättar om olika synsätt när det gäller begravningstraditioner, synen på döden och på sorgarbete i stort. Enskilda gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal och många gånger om hantverksskicklighet. De rymmer information som handlar om person- och eller lokalhistoria i form av personnamn, ort-/by-/gårdsnamn och titlar. På Långemåla kyrkogård är hemmansägare och lantbrukare den vanligaste titeln. Kyrkvärden, trädgårdsmästaren, banvakten, häradsdomaren, skräddarmästaren, prostens, kronjägaren, stadsbudet, murarmästaren, soldaten och banmästaren vittnar alla om kunskap, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten. Ortnamn finns angivet på det stora flertalet vårdar.

Kyrkogården omgärdas av en vallmur och en splittrad trädkrans, vilka båda är viktiga för upplevelsen av platsen. Kyrkogården breder ut sig söder och väster om kyrkan. En tidigare kyrka i trä låg i nuvarande sydvästra hörnet av kyrkogården. Kyrkan som nu finns på platsen uppfördes år 1832. Större delen av den nuvarande kyrkogården anlades i samband med att kyrkan stod klar. I början av 1950-talet gjordes en utvidgning åt väster och 1997 iordningställdes en minneslund mitt i området. På kyrkogårdens södra del finns endast två grusgravar bevarade som en rest från en tid då större delen av kyrkogården var belagd med grus. Grusgravarna bör även fortsättningsvis bevaras. Linjegravar går att följa på två ställen på kyrkogården. De berättar om sociala skillnader i socknen och har ett socialhistoriskt värde.

I de många enstaka vårdarna finns kulturhistoriska värden att tillvarata. Det kan handla om personhistoriskt eller lokalhistoriskt värde, om socialhistoriskt eller stilhistoriskt värde. På Långemåla kyrkogård finns ett antal vårdar från mitten av 1800-talet som långsiktigt bör bevaras på plats. Det gäller även det smidesstaket om omger en av gravplatserna. Vårdar från 1800-talets mitt och äldre samt smidesstaketet skall föras in på församlingens inventarieförteckning.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar byts ut och att gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika kyrkogårdsdelarnas karaktär och gravvårdar från alla olika tider.

Sammanfattningsvis:

- Långemåla kyrkogård tillsammans med kyrka, bårhus, vallmur och trädkrans utgör en värdefull kulturmiljö.
- Ett kulturhistoriskt värde finns i kyrkogårdens struktur som sådan med de olika tidsskikten, som speglar olika skeden i kyrkogårdens utveckling.

Se vidare i de kulturhistoriska bedömningarna gjorda för varje område

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet

Kalmar läns museums topografiska arkiv

Lantmäteriet

Landsarkivet i Vadstena: Hylanders kyrkogårdsinventering från 1949

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992

Hammaskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001

Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län.

Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985

Larsson, Lars-Olof, Växjö stift under 800 år, Karlskrona 1972

Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999

Åberg, Göran, Sankt Sigfrids stift i historia och nutid, Växjö 1996

Svenska kyrkans hemsida: www.svenskakyrkan.se

Muntliga uppgifter kyrkovaktmästare Per-Erik Holm